

УДК 347.9, 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v056.2025.15>

Цибань Артем Андрійович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ORCID ID: 0000-0002-8216-4476

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ АСПЕКТ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬМУ НАСИЛЬСТВУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Домашнє насильство є однією з нагальних проблем транскордонного характеру яке потребує суттєвої уваги суспільства та вдосконалення дієвих шляхів правового регулювання засобів захисту відповідної сторони. Не виключенням у контексті зростання випадків домашнього насильства є Україна, яка відповідно до відкритих статистичних даних показує на превеликий жаль стрімке зростання. Лише за офіційними даними Національної поліції України було зареєстровано понад 291 тисячу фактів домашнього насильства. Це на 20% більше, ніж у 2022 році. За офіційними статистичними даними кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень збільшилась на 80% (з 1498 до 2701). Окрім того, виявлено на 36% більше адміністративних правопорушень. За прогнозами Аналітичного центру МВС України на 2024 рік очікується збільшення кількості адміністративних правопорушень до 21%, а кримінальних до 30% [1].

Слід підкреслити, що вказана проблема супроводжується продовженням збройної агресії проти України, що у свою чергу зумовлює потік українських біженців (у більшій мірі жінок з дітьми) за кордон, у першу чергу в країни ЄС. Однак, незважаючи на вказану обставину, питання захисту фізичних осіб від домашнього насильства, особливо в рамках цивільних та адміністративних справ, не втрачає свою актуальність. Більш того, вказана парадигма створює нову проблематику щодо створення та вдосконалення дієвих транскордонних механізмів засобів захисту від домашнього насильства, зокрема громадян України які перебувають в країнах ЄС, зокрема на території Республіки Польща, де по офіційним оцінкам знайшли прихисток близько мільйона українців. Варто наголосити, що в рамках даної статті,

основна увага зосереджена саме на адміністративно-правовому та цивільно-правовому (процесуальному) аспекті дослідження проблематики декларованої категорії.

Стан дослідження. Вивченням проблеми домашнього насильства, зокрема проблемі удосконалення застосування обмежувальних заходів у разі його вчинення займалися наступні науковці: О. Врубель, Ю.П. Битяк, О.Д. Коломоєць, Н.В. Семікоп, О.В. Кузьменко, Є.В. Курінний, С.В. Романцова, Н.В. Лях, О.Г. Стрельченко, М.В. Науменко, тощо. На вирішення вказаної проблеми можна почути різні погляди, як то ідею створення спеціалізованих судів на підставі аналізу досвіду Канади в рамках протидії насильству в сім'ї запропоновану М.В. Науменко [6, с. 121]. Н.В. Семікоп на вирішення вказаної проблеми зазначає про необхідність підвищення рівня обізнаності щодо звернення за допомогою та проведення профілактичної роботи щодо ідентифікації проявів домашнього насильства та його попередження [7, с. 353].

Проте, на теперішній час все ж таки відсутній комплексний підхід до вирішення проблеми домашнього насильства, створення надійних заходів які унеможливають вчинення та повторення протиправних дій.

Постановка завдання. З огляду на поточний стан релевантною метою є пошук рис оптимальної моделі ефективного функціонування обмежувальних заходів та винайдення спільного знаменнику вітчизняного законодавства із законодавством європейським у заданому форматі розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Конституція України (ст.27) проголошує, що ніхто не може бути позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захи-

щати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [3]. Одним із провів реалізації та забезпечення даного права є вироблення ефективних напрямів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямованих на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від останнього. В рамках виконання цього завдання функціонує Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким у тому числі визначається поняття домашнього насильства, під яким, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 вищевказаного законодавчого акту слід розуміти діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Законодавче регулювання даного питання, пов'язаного із домашнім насильством, не обмежується виключно цим нормативно-правовим актом, а й передбачає низку інших, зокрема ними є: Цивільний процесуальний кодекс України, нормами якого визначаються процесуальні аспекти розгляду судом справ про видачу і продовження обмежувальних заходів у випадку вчинення домашнього насильства (Розділ IV, Глава 13 ЦПК України), Сімейний кодекс України, в якому міститься норма щодо відсутності необхідності вжиття заходів щодо примирення подружжя у випадку, якщо один із подружжя вчинив домашнє насильство, незалежно від стану розгляду порушеного кримінального провадження, цивільної справи або справи про адміністративне правопорушення щодо домашнього насильства (ч. 2 ст. 111 СК України), тощо.

Україна не є членом Європейського союзу, а отже дія нормативно-правових актів ЄС, зокрема Регламенту (ЄС) 606/2013 від 12 червня 2013 року, на неї не розповсюджується. Даний нормативно-правовий акт Європейського Союзу, хоч і не містить комплексного визначення домашнього насильства, чітко встановлює сферу власної дії. Так, цей Регламент має застосовуватися до визначених заходів захисту, які встановлюються з метою захисту особи, якщо існують серйозні підстави вважати, що життя, фізична чи психологічна

цілісність, особиста свобода, безпека чи сексуальна цілісність цієї особи знаходяться під загрозою, наприклад, щоб запобігти будь-якій формі гендерного насильства або насильства у родинних відносинах, наприклад фізичне насильство, переслідування, сексуальна агресія, залякування або інші форми непрямого насильства. Важливо підкреслити, що цей Регламент поширюється на всіх жертв, незалежно від того, чи є вони жертвами насильства зумовленого виключно гендерною ознакою [2]. Відповідно до українського внутрішнього законодавства в рамках зближення та гармонізації внутрішнього законодавства із законодавством ЄС було створено певний механізм покликаний захищати від вчинення домашнього насильства із відповідним спектром примусових заходів. Одним з таких нормативно-правових актів, до якого ми вже зверталися вище є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». По-суті чинне законодавство розрізняє загальні та спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. До загальних зокрема можуть бути віднесені заходи спрямовані на:

- підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства;
- формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб;
- викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
- припинення домашнього насильства;
- надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди;
- належне розслідування випадків домашнього насильства;
- притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Варто зазначити, що заходи загального характеру спрямовані на досягнення вказаних цілей здійснюються як органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, так і підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами [10].

Вищезазначений закон у тому числі передбачає, що у випадку вчинення протиправного діяння можуть бути встановлені й спеціальні заходи протидії домашньому насильству які полягають у наступному:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника;

- обмежувальний припис стосовно кривдника;
- взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- направлення кривдника на проходження програми для кривдників [4].

В певній мірі, вказані спеціальні заходи мають схожість із захисними заходами визначеними у Регламенті (ЄС) 606/2013, до яких традиційно відносять наступні:

- заборона або розпорядження про вхід до місця проживання, роботи або регулярного відвідування або перебування особи, яка перебуває під захистом;
- заборона або регулювання контакту в будь-якій формі з особою, яка перебуває під захистом, у тому числі по телефону, електронною або звичайною поштою, факсом або будь-яким іншим способом;
- заборона або розпорядження щодо наближення до особи, яка перебуває під захистом, на відстань ближчу, ніж встановлено.

У контексті цивільно-правового та адміністративного підходу до вирішення даного питання, особливу увагу викликають вищезазначені вітчизняні перші два заходи протидії спеціального характеру (терміновий заборонний припис та обмежувальний припис стосовно кривдника). Так, терміновий заборонний припис стосовно кривдника у своєму змісті може містити такі заходи як: 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою. Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб та припиняється в разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні. Крім того, особа, стосовно якої винесено припис, може оскаржити його до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівника уповноваженого підрозділу поліції, який виносив припис. [5]. Разом з тим, вказаний припис у сукупності із наведеними заходами захисту потерпілої сторони не може розглядатися у контексті дії Регламенту (ЄС) 606/2013 в межах країни Європейського союзу через те, що належними та єдиними суб'єктом його застосування виступають підрозділи органів Національної поліції України шляхом оформлення відповідного документу, як зазнача-

лось строком його дії до 10 діб. У той час як відповідно до Регламенту (ЄС) 606/2013, а саме п. 13 органи поліції не повинні вважатися належними суб'єктами видачі документу (сертифікату) із встановленими обмежувальними заходами у розумінні вказаного Регламенту [2].

До речі, видача сертифікату передбаченого даним Регламентом має суттєве значення для настання відповідних правових наслідків. Оскільки передусім положення Регламенту та напрямок його дії стосується визнання того обов'язку який був накладений шляхом застосування заходів захисту (protection measure), то його положення не повинні регулювати процедури впровадження або примусового виконання захисного заходу, або охоплювати будь-які потенційні санкції, які можуть бути накладені, якщо зобов'язання, передбачене захисним заходом, порушується у відповідній країні учасниці. Однак, відповідно до загальних принципів, зокрема принципу взаємного визнання, країни учасниці повинні забезпечити, щоб заходи захисту, визнані згідно з цим Регламентом, могли набути чинності в країні учасниці до якої надходить звернення щодо їх виконання [2]. Із такою метою, для полегшення вільного руху забезпечення ефективного застосування засобів захисту у межах ЄС, запроваджено уніфіковану модель сертифікату, який передбачає багатомовну стандартизовану форму та видача якого відповідно до ч. 2 ст. 5 Регламенту (ЄС) 606/2013 не підлягає оскарженню.

Попри не єдину відмінність вказаного заходу та наявності у країні ЄС посвідчувального документу у вигляді сертифікату, більшої уваги все ж таки заслуговує саме наступний захід – обмежувальний припис стосовно кривдника. Даний припис передбачає низку обмежувальних заходів, серед яких зокрема: заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою; заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; тощо (ч. 2 ст. 26 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству») які можуть бути застосовані судом в рамках окремого (непозовного) провадження цивільного процесу за заявою чітко

визначених категорій осіб, про що також свідчить ст. 350-2 Цивільного процесуального кодексу України [4]. Як можна побачити, вказані заходи спеціального характеру в певній мірі відповідають тим які були зазначені вище відповідно до п. 1 ст. 3 Регламенту (ЄС) 606/2013 як захисні заходи (protection measure). Строк їх дії визначений вітчизняним законодавством, яке передбачає можливість встановлення такого заходу на строк від одного до шести місяців з можливістю продовження останнього ще на строк не більше шести місяців на підставі оцінки ризиків, тобто до дванадцяти місяців у сукупності, що у свою чергу певною мірою корелює із положенням Регламенту стосовно обмеження застосовної дії норм даного правового акту у дванадцять місяців, що обчислюються з часу видання відповідного сертифікату, хоча звісно це правило існує не без виключень, тобто таке обмеження у дії захисного заходу не є імперативним [2]. Також, застосування захисних заходів у ЄС передбачає надання такого захисту особі не обмежуючись тим чи конкретизується відповідне місце або розмір території на яку поширюється дія захисного заходу. Більше того, за відповідних умов компетентному органу запитуваної країни учасниці ЄС може бути дозволено коригувати фактичні елементи захисного заходу, якщо таке коригування є необхідним для ефективності дії такого заходу, тобто для досягнення конкретних правових наслідків [9]. У заданому контексті, а саме пошуку спільних рис, можна навести приклад правозастосування вітчизняної норми щодо встановлення обмежувального припису відповідно до судової практики. Так, відповідно до постанови Верховного Суду від 04.07.2019 р. у справі № 638/17813/18, суд вказуючи про те, що видача обмежувального припису надасть можливість родині уникнути конфліктних ситуацій та вирішити питання спільного проживання, зазначив, що законом не передбачено такого виду обмежувального припису, як заборону особі входити до місця реєстрації (квартири), а тому правильним буде заборонити перебувати у місці спільного проживання, яке як відомо може бути відмінним від місця реєстрації особи, тим самим розширивши сферу локалізації його застосування по відношенню до кривдника [11].

Однак, незважаючи на зазначене, вказані внутрішні нормативно-правові акти оперують термінами «постраждала особа», «кривдник», «заінтересована особа», більше того в них згадується те, що звернутись із такою заявою є можливим якщо особа вже постраждала від домаш-

нього насильства, тим самим ніби підкреслюючи той факт, що передбачені заходи та протидії домашнього насильства можуть бути застосовані лише як наслідок вчиненого протиправного діяння, унеможливаючи їх превентивне застосування за наявності таких певних ризиків. Так, ч. 1 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає, що право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають: 1) постраждала особа або її представник; 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування; 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування [5]. Хоча на противагу цьому, релевантна судової практика у вигляді правової позиції Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду згідно з Постановою від 12 травня 2021 року у справі № 522/19426/20 зазначає, що відсутність постанови суду про визнання винними у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП, та відсутність факту притягнення до відповідальності за вчинення домашнього насильства і не набуття таким чином статусу «кривдника», не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних обставин, якими підтверджуються доводи заявника [12].

Доволі показовим у цьому аспекті є визначення Регламентом (ЄС) 606/2013 особи яка створює відповідний ризик «person causing the risk» як фізичну особу на яку покладено одне або декілька обмежувальних обов'язків, тим самим розширюючи суб'єктний склад до фізичних осіб які не лише спричиняють певні негативні наслідки, а й створюють ризик вчинення домашнього насильства, коли фізична та психологічна цілісність іншої «потерпілої» особи може бути під загрозою. На наше переконання, саме такий підхід міг би призвести до уникнення потенційних ситуацій правової невизначеності у правозастосовній площині при виникненні аналогічних випадків.

Висновки. Отже, вказані розбіжності не єдиними, однак вони зумовлюють необхідність ґрунтовного дослідження вказаних правових явищ, а також удосконалення механізмів їх взаємної реалізації. Україна та Республіка Польща мають

міжнародний двосторонній договір про взаємну правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах [8]. Однак, можливість його застосування у вказаних випадках та його кореляційний зв'язок із положеннями внутрішнього законодавства України та Регламенту (ЄС) 606/2013 у випадках захисту осіб від домашнього насильства у цивільних та адміністративних справах потребує комплексного аналізу та удосконалення вітчизняного законодавства в рамках

пошуку спільного знаменника із законодавством ЄС з окресленого питання. Тим паче, у контексті можливого підняття питання щодо необхідності розповсюдження дії Регламенту (ЄС) 606/2013 на громадян України у Республіці Польща та інших країнах ЄС з метою належного захисту їх особистих немайнових прав та запобігання зростання випадків домашнього насильства через відсутність єдиного підходу до вирішення вказаної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В Україні на 47% зросла кількість звернень щодо домашнього насильства. Офіційний веб-сайт Рогатинської міської ради. Електронний ресурс. URL: <https://www.rmtg.gov.ua/ua/sotsialnyi-zahyst1/84/152> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
2. Регламент (ЄС) 606/2013 від 12 червня 2013. Електронний ресурс. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32013R0606> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
3. Конституція України. Закон України 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
4. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України №1618 – IV від 18.03.2004 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України № 2229-VIII від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n390> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
6. Науменко М.В. Цивільно-правовий захист постраждалих осіб від домашнього насильства в Україні та країнах Європи. *Всеукраїнський науковий журнал «Право і суспільство»*. 2023. № 3. С. 117–123. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.16>
7. Семікоп Н.В. Проблемні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей під час війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 351–353. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/78>
8. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 28.01.2025 р.).
9. Alexander Wrobel. Recognition of Protective Measures in Civil Matters in the European Union: the Case of Poland and Sweden. *Forum Prawnicze*. 2023. № 6(80). С. 68–80. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/1f3b3c24-c19a-48a5-be14-ce3a21c82682/content> (date of access: 22.01.2025 р.).
10. Запобігання на протидію домашньому насильству. Офіційний веб-сайт «Безоплатна правнича допомога». 2024 р. URL: <https://legallaid.gov.ua/publikatsiyi/zapobigannya-ta-protidiya-domashnomu-nasylstvu-2/> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
11. Постанова Верховного Суду від 04.07.2019 р. у справі № 638/17813/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82826699> (дата звернення: 15.01.2025 р.).
12. Постанова Верховного Суду від 12 травня 2021 року у справі № 522/19426/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96822439> (дата звернення: 15.01.2025 р.).

Цибань Артем Андрійович

Цивільно-правовий та адміністративний аспект обмежувальних заходів протидії домашнього насильства: сучасний стан та перспективи розвитку

Наукова стаття присвячена дослідженню проблеми домашнього насильства під призмою цивільно-правового та адміністративно-правового аспекту та у контексті обраного євроінтеграційного вектору розвитку України застосовуючи окремі положення нормативно-правових актів Євросоюзу. В межах дослідження враховано фактор збільшення громадян України у країнах ЄС з метою отримання прихистку внаслідок повномасштабного вторгнення країною-агресором, що характеризує вказану проблему як транскордонну.

У роботі проаналізовані окремі заходи обмежувального характеру передбачені у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» із врахуванням положень Регламенту (ЄС) 606/2013. Зазначено, що терміновий заборонний припис у сукупності із передбаченими заходами захисту потерпілої сторони не може розглядатися у контексті дії Регламенту (ЄС) 606/2013 в межах країни Європейського союзу через те, що належними та єдиними суб'єктом його застосування виступають підрозділи органів Національної поліції України шляхом оформлення відповідного документу, у той час як відповідно до Регламенту (ЄС) 606/2013, органи поліції не повинні вважатися належними суб'єктами видачі документу (сертифікату). У статті зазначається, що внутрішні нормативно-правові акти оперують термінами в яких опосередковано окреслюється, що звернутись із заявою про встановлення таких заходів є можливим якщо особа вже постраждала від домашнього насильства, тим самим ніби підкреслюючи унеможливлення їх превентивного застосування за наявності певних ризиків. Вказане співвіднесено із положенням Регламенту (ЄС) 606/2013 щодо необхідності законодавчого закріплення особи

